

Marilar Aleixandre

autoría foto: EFE

1

O invisible visible

[Por Ramón Nicolás \(La Voz de Galicia, 2021\)](#)

Imaxina Marilar Aleixandre, nesta novela galardoada co Premio Blanco Amor, vidas e actitudes -resilientes tantas veces- dun pasado que, ata agora, non constituíu un marco temporal que se abordase en ningunha novela contemporánea. Tal é o dese período que cadra coa data de publicación do fundacional [Cantares gallegos](#) e non casualmente pois poemas dese libro, mesmo a presenza rosaliana evocada nalgún faladoiro, percorren algunha pasaxe clave deste libro.

Velaquí un territorio que acolle ficción, naturalmente, mais tamén diseña unha época na que se visibiliza o labor de figuras máis coñecidas como Juana de Vega, Concepción Arenal ou a propia Pepa a Loba, contempladas en momentos claves da súas biografías, e as vidas desas mulleres encarceradas na prisión da Galera coruñesa entre as que salienta unha delas, Sisca, na que se pon o foco tanto para simbolizar a desgraza persoal que sofre inducida polo infortunio e a atmosfera social como para representar con ela un posicionamento ético e vital que, en tantas ocasións, se sostén grazas á memoria e ao amor.

Construída con atinadas doses epistolográficas e alicerzada nunha exemplar e plástica reconstrución de atmósferas, non rexeita asomarse ás polémicas ideolóxicas do tempo a carón, ás veces, de incorporar un diálogo coral con textos literarios galegos da época que entendo como un dos seus grandes valores. Todo se tece, talvez, desde unha perspectiva panóptica -non é difícil tampouco ver nestas páxinas o gromo dun guión cinematográfico espléndido- tan acáida a unha proposta na que se fala da vida dunha prisión, desas “malas mulleres” en terminoloxía da época, sometidas á incompreensión, aos xustillos sociais aínda hoxe tan presentes, á infamia e ao trato inhumano, ás dificultades da vida cotiá naquel contexto e fóra del. Reclusas mergulladas nuns muros case infranqueables de silencio e esquecemento onde a sororidade, a aprendizaxe

dun oficio e a importancia da lectura -memorables as páxinas nas que Sisca aprende a ler- se converten na forza motriz e na esperanza de tantas vidas. Probablemente unha das novelas máis salientables deste ano.

Fonte: https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/fugas/2021/06/18/invisible-visible/0003_202106SF18P4992.htm

Autoría foto: IES García Barros. A Estrada

A vinganza das desesperadas

[Por Ana Abelenda \(La Voz de Galicia, 2022\)](#)

Pasear pola Galera e a rúa Sol da Coruña non é o mesmo unha vez coñecidas *As malas mulleres*. Elas non son novelas. Este libro é unha viaxe á historia real secreta das «desterridas» (as que perderon a esperanza), colmea de xéneros cunha perspectiva feminista radical —de raíz, como a de Pardo Bazán— que vén de ampliar a abraiante constelación de estrelas galegas con premio nacional. Describindo o que tantos escribiron sobre a historia e a muller, afondando dende o cotián, o persoal e no labor das pioneiras en desobedecer os códigos de conduta domésticos, familiares, sociais e morais impostos, gañou Marilar Aleixandre (Madrid 1947) o Premio Nacional de Narrativa 2022.

A autora da lingua rachada —que naceu en Madrid pero, como di Quico Cadaval, «caeu na pota»— convida a ir a galeras, move a remar contra a desmemoria secular nesa Coruña que acolleu no XIX un cárcere de mulleres, dos últimos que quedaron en España, mantendo a raia as diferenzas de xénero, no que convivían delinquentes coas «mulleres de moral desviada» ou «de mal vivir».

«Os libros son como as cereixas, tiras dunha e vénche outra», díxolle Marilar Aleixandre a Héctor J. Porto nunha entrevista no xornal despois de recibir a distinción literaria nacional máis alta.

Tertulias Literarias

Plano de A Coruña. 1865

Hai moito de ramallada de cereixas neste libro cru de dor fértil, carnal, vermella. Comeza cun escintileo de tesoiras en mans dun home e cun arreguizo. Co calafriño de entrar no [cárcere da Galera](#) en 1863, un calafriño que non cesa (e afondan os coros que len e relén o agravio orixinal da muller en clave literaria), arrinca este relato que é como unha longa melena de letras que nos vai enguedellando nun anaco da vida de Concha, Concepción Arenal, a primeira visitadora de cárceres da historia.

Se Anna Caballé, a biógrafa de Arenal, compara á autora de [La mujer del porvenir](#) cun deses personaxes decimonónicos que pensan ao andar, Aleixandre detén

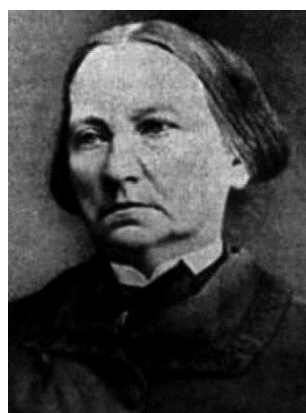
o pensamento, escaravella na couza e nos vermes da desigualdade nos tempos do cólera (que azoutou duramente A Coruña), humaniza, desidealiza, saca fóra do testro do clixé a imponente figura da muller que denunciou a miserentas condicións das reclusas. Aquí andan tamén Pepa Loba, una pequecha Pardo Bazán e os seus pais...

Concepción Arenal é Concha. Coñecémola da man da cronista en cartas íntimas de denuncia, no desconsolo de oír chorar a unha nena (Candongu, Candonguita), a filla que perdeu cando era un bebé de dous anos. Vémola namorada de Fernando, camiñando a través do vento do Parrote, en sintonía con Juana María (de Vega, a condesa de Espoz y Mina), azoutada por recorrentes migrañas ou dores de moas. «Os fillos dan máis dores de cabeza que o chocolate», sabe Concha, segundo lle pon na boca Aleixandre. E o chocolate é outro protagonista saboroso desta obra.

O feito de que acadase o Premio Nacional en galego dálle máis valor. «Y la documentación sobre la cárcel de mujeres de A Coruña, valor añadido», apunta a Fugas Raúl Usón, de Xordica, o selo aragonés que editará en castelán a novela e que tamén editou o anterior premio nacional de narrativa, [Virtudes \(e misterios\)](#). «Correremos para publicar la novela en castellano», asegura Usón, que tiña previsto sacar a novela en xaneiro ou febreiro do 2023. O premio nacional obriga! Da edición en castelán, subliña que a ilustración da cuberta será do debuxante galego Diego Estebo.

«As malas mulleres é bo exemplo de moitas cousas. De como facer unha novela de corte histórico sen caer no de sempre. O máis interesante é a estrutura. Marilar ten un manexo do crebacabezas que fai o libro sorprendente. E é un libro sorprendente por como aborda a cuestión da muller. Entra no tema dos coidados, pero non dende un punto de vista tradicional, senón do das mulleres que traballan por outras mulleres para empoderalas», sinala Francisco Castro, director de Galaxia.

De *As malas mulleres*, eu quedo coa luz mancada de Sisca, a rapaza na que Concha proxecta á filla perdida e a súa visión revolucionaria dos coidados. A distopía da muller, segundo Marilar, é o pasado. A vinganza das desesperadas é o porvir.

LA MUJER
DEL
PORVENIR.
POR
DOÑA CONCEPCION ARENAL.

Artículo sobre las conferencias dominicales para la educación de la mujer, celebradas en el Paraninfo de la Universidad de Madrid.

SEVILLA: EDUARDO PERIS. MADRID: FÉLIX PERIS.
Dita en Paris, 1870. Dita en Paris, 1. Sup. 12.

Fonte: https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/fugas/2022/10/28/span-langgl-vinganza-das-desesperadas-span/0003_202210SF28P4997.htm

Marilar Aleixandre pronunciando o seu discurso de ingreso na Real Academia Galega (autoría foto: EFE)

«As sociedades guindan o que é incómodo ao pozo da desmemoria»

[Por Xesús Fraga \(La Voz de Galicia, 2021\)](#)

Con *As malas mulleres* (Galaxia), Marilar Aleixandre (Madrid, 1947) acadou o último premio Blanco Amor. Unha novela a varias voces que xira arredor de Sisca, unha rapaza de 15 anos presa no cárcere da Galera, na Coruña, e que recupera a través desas voces a experiencia das reclusas e do traballo de Concepción Arenal e Juana de Vega, cos seus esforzos por tratar de mellorarlles a vida.

Nos agradecementos do libro menciona a caída da Galera na desmemoria, que mesmo hai quen pasea pola rúa que leva o seu nome sen saber que alí houbo un cárcere de mulleres. Que nos di este esquecemento da prisión e, sobre todo, das presas?

As sociedades guindan o que é incómodo para o pozo da desmemoria. As prisións foron -e aínda son en moitos contextos- lugares de vinganza, agochos para ocultar o que non se quere ver, síntomas de que a sociedade non funciona, o pus baixo a cicatriz. Que revelan os pequenos furtos? A miseria na que vivía a meirande parte da xente. A novela comeza en 1863, un ano despois dos Miserables, na que Valjean é condenado por roubar pan. Ou os infanticidios; as coitadas mulleres mataban o fillo para ocultar o que se consideraba «deshonra» ou por non ter como darlles de comer.

Tertulias Literarias

Rúa Galera (autoría foto: Nuria Prieto)

«As malas mulleres» recupera esa memoria e faino a través das palabras, como o emprego de «desterrida», así como a diferenza de matiz entre visitadora e visitante, mesmo que sexa visitadora e non visitador...

O libro é escrita contra a desmemoria. As palabras son a ferramenta para reconstruír a historia desas mulleres, devolvéla á memoria. «Desterrida» é palabra de Toba que expresa a desesperación das presas. No caso de Concepción Arenal, intentei poñerme na súa pel, como viviría os obstáculos ao seu proxecto, a través desas diferenzas entre Visitadora, a quen lle doe o que ve, e visitante.

5

E as palabras desempeñan un papel importante como motor vital, como exemplifica todo o que

ten que ver coa aprendizaxe da lectura. Vese aí que o coñecemento é unha ferramenta para rachar con esa dobre exclusión, a de ser muller e a de ser pobre...

O coñecemento sempre xogou un dobre papel, arma de exclusión ao negar o acceso a el: na fundación das universidades -a de Santiago- a quen non tiñan «catro xeracións de limpeza de sangue»; ás mulleres pois segundo os diarios dos inspectores de primaria en Galicia a finais do XIX os pais prohibían que se ensinase a escribir ás rapazas. Os libros, ler, escribir, abren o camiño da autonomía, son unha táboa de salvación para as presas. Na novela, grazas a *Cantares gallegos* as mulleres saben que a súa vida, as súas penas son colectivas.

O cal non contradí a importancia da palabra oral. Na novela hai partes para un coro mudo, que, xunto coa poesía e a narración de transmisión oral, exerce un papel case como de coro nunha traxedia grega...

O «mudo coro», mudo por seren esas mulleres silenciadas, permite albiscar por que están presas, e o papel dos predadores sexuais que contemplaban e contemplan as mulleres ao servizo dos seus desexos, como escravas domésticas ou sexuais.

Hai anacos de documentación inseridos na novela. Textos burocráticos que, porén, revelan moito malia a súa suposta asepsia. Por exemplo, no regulamento do cárcere:, coas alusións a vidas licenciosas... Moitos deses delitos, eran, en realidade, formas de sometemento social ás mulleres?

Interésame a ficción híbrida, documentos que revelan anacos da historia. Certo, as mulleres non eran donas dos seus corpos, mesmo se eran violadas a culpa e a vergoña recaían nelas; quedar preñadas fóra do matrimonio debía ocultarse, o que podía levar a infanticidios e abortos; se unha rapaza se vía

Juana de Vega

obrigada a vender o seu corpo, o castigo recaía nela. É a dobre moral, tantas veces denunciada por Pardo Bazán.

O seu corpo é o que leva a algunhas das reclusas da Galera á súa condena, e tamén é un símbolo no que a represión xoga un papel destacado. Se existe unha tradición poética que celebra a cabeleira como un símbolo de liberdade e erotismo, a rapa do cabelo das presas no cárcere representa todo o contrario, a anulación desas ideas e o control e sometemento das personalidades e os corpos das mulleres recluídas. «A cabeleira desatada simboliza a sexualidade, a beleza. Nun texto de Arenal sobre os hospitais denuncia a rapa das mulleres; o seu fin é a humillación, o sometemento. A rapa foi utilizada nas guerras, como refire o poema de Luís Seoane Cabo, a derradeira imaxe, 1936».

Nunca celebraremos dabondo ese traballo de Arenal ou Juana de Vega, pero cumpría tamén recuperar a memoria das mulleres da Galera, e é a literatura a que permite facelo: e esta novela sitúase xusto na intersección na que conflúen a visitadora e as vítimas...

Arenal crea con Juana de Vega a Sociedade da Madalena para mellorar a vida das presas, porque a súa función como Visitadora é só controlar o cumprimento da lei. Hai estereotipos ao percibir os esforzos de Juana de Vega como beatería ou «caridade»: na época foi criticada polo contrario, ter como obxectivo mellorar a vida dos excluídos, denunciar a corrupción, e non seguir preceptos cristiás. Mais as presas, como Sisca, podían entrar en conflito con Arenal pola súa identificación de delito con pecado. Conflitos que son un dos motores da novela.

Fonte: https://www.lavozdegalicia.es/noticia/cultura/2021/04/19/span-langglas-sociedades-guindan-e-incomodo-ao-pozo-da-desmemoriaspan/0003_202104G19P27991.htm

autoría foto: RAG

Marilar Aleixandre y todas las malas mujeres

Por Álvaro Devís

Las letras gallegas consiguen un nuevo triunfo, el de ganar, dos años consecutivos, el [Premio Nacional de Narrativa](#). Si en 2021 fue Xesús Fraga con *Virtudes (e misterios)*, en 2022 hizo lo propio Marilar Aleixandre con *As malas mulleres*, una novela que relata la vida en La Galera, una cárcel de mujeres, en A Coruña durante el siglo XIX. Aleixandre se ha encargado ahora de su traducción al castellano, editada por Xordica;

Tertulias Literarias

en catalán lo editará también próximamente Bromera, a través de su colección L'Eclèctica, con traducción del Sebastià Portell.

En *Las Malas Mujeres*, Marilar Aleixandre, dibuja una visión poliédrica que funciona tanto como reivindicación del acceso a la educación de las mujeres como relato anticarcelario, como reflejo de cómo las mujeres (las que vivían en una situación más privilegiada y las que estaban encerradas) vivieron algunos acontecimientos históricos de aquella época.

A Coruña, Rúa de Garás (Linares Rivas). Finais s.XIX

“El acceso al conocimiento es uno de los temas centrales de la historia, porque no solo habla de personajes olvidados por la Historia, sino que son personas a las que les han sido negadas ese derecho. No solo hablo de mujeres, sino también de la gente pobre en general, que hasta antes de ayer han tenido explícitamente prohibido alfabetizarse”, apunta Aleixandre, que desarrolla su novela

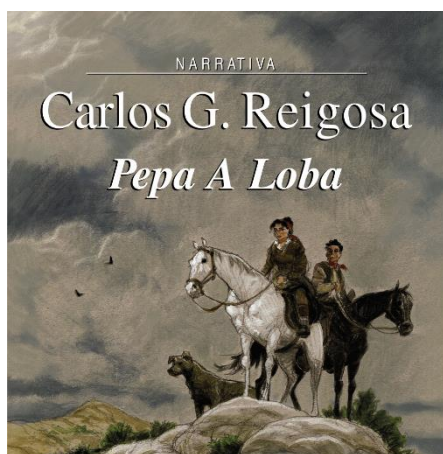
en el contexto del Rexurdimento gallego, y funciona casi como una contracrónica que pone luz sobre aquellos lugares donde la cultura no estaba llegando, intencionadamente y con alevosía. Son “las malas mujeres” las que la monja que diseñó las galeras (las cárceles para mujeres) decía que “había que sacarlas de las calles” para aprisionar.

La escritora propone un cruce difuso entre los hechos históricos y la ficción, donde en las historias personales, en las conversaciones, se permite la creación desde cero, pero sirve para señalar algunas partes oscuras de la historia: “que hubo un grupo de mujeres que se empeñó en enseñar a leer a las presas es un hecho histórico. Que las acabaran echando, también”. Destacan también la figura de Concepción Arenal, conocida como escritora, pero que también trabajó como visitadora de aquellas galeras, lo que formó en ella un pensamiento especialmente crítico con la situación en la que vivían las presas y que reflejaría en varios ensayos. También Juana de Vega, una importante activista liberal en la España del convulso siglo XIX que acabó reconocida como “conspiradora” precisamente porque no había otra vía para la participación activa en política para las mujeres.

Arenal y De Vega coinciden, en *Las malas mujeres*, en La Galera, una cárcel que también existió en A Coruña y donde llegaron a convivir 300 mujeres. “Ves ahora dónde estaba ubicada —ahora es un edificio residencial— y es terrorífico pensar cómo debían vivir hacinadas”, relata Aleixandre. Ya dentro de La Galera, la historia habla de Sisca, una mujer que acaba allí por el “delito” de acompañar a su madre a abortar; pero también de Pepa a Loba —que también es un personaje real, una conocida bandolera gallega—, y tantas otras que son aquellas tachadas de “malas mujeres” por la sociedad de entonces. Encerradas conviven las presas por delitos morales y penales; las peligrosas para la vida humana y las peligrosas que, buscando su libertad, se la arrebataron del todo. “Las malas mujeres” también son aquellas que, sin estar presas, lucharon por hacer más humana la cárcel, e intentar hacer de esta un lugar real para la reinserción, donde las mujeres aprovecharán para salir más formadas.

Tertulias Literarias

[Pepa A Loba](#), novela histórica de Carlos G. Reigosa. Cuberta ilustrada por Miguelanxo Prado

Sobre la forma, Marilar Aleixandre apuesta por enseñar las costuras de ese cruce entre la realidad y la ficción. En el primer terreno, incluye documentos históricos para dar verosimilitud a la historia, y cruza las vidas de estas mujeres con un puñado de hechos históricos. En el segundo, crea un coro en varios capítulos, que cruzan poemas, cartas y voces de mujeres que se dan respuestas entre ellas. Es precisamente esta cuestión una de las más destacadas por el jurado del Premio Nacional, y Aleixandre reconoce que para ella el proceso ha sido una cuestión natural, y justifica cada decisión sin pretensiones ni alardes estéticos. Todo por la historia que no fue apartada de la Historia. Porque así llegó ella a La Galera, tirando de un hilo del que casi nadie había querido tirar.

*O copyright das imaxes utilizadas pertence aos/ás seus/súas respectivos/as autores/as

